

TÉMA

- ◉ 2. (9.3.): Diskurzivní psychologie (DP) a její zdroje: teorie mluvních aktů, sémiologie, etnometodologie a konverzační analýza. Konverzační analýza (CA) a její využití v psychologii.
- ◉ **Seminární práce: plán**
 - Témata: Menšiny, Poradenství a psychoterapie, Zdraví
 - Přístupy: diskurzivní psychologie, poststrukturální DA
 - Data: média (chat, noviny), rozhovor, odborný text

FOKUS DISKURZIVNÍ ANALÝZY

- ◉ Diskurzivní analýza umožňuje zkoumat, jak je psychická a sociální realita utvářena, sjednávána, reprodukována nebo transformována v jazyce a jiných znakových systémech (legitimizace, humor, popisnost,...).
- ◉ Diskurzivně analytická tradice zahrnuje:
 - Konverzační analýza a etnometodologie
 - Sociolingvistika a etnografie komunikace
 - Sociálně-psychologická DA (diskurzivní psychologie, rétorická psychologie, analýza interpretačních repertoárů)
 - Kritická diskurzivní analýza
 - Foucaultovská analýza diskurzů / poststrukturalistická diskurzivní analýza
- ◉ Dva hlavní „proudy“:
 - *Konverzačně-analytické / interakcionistické* (etnometodologie, analytická filozofie)
 - *Kritické / socio-politické* (mocenská a institucionální organizace diskurzu)

DISKURZIVNÍ ANALÝZA V SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGII

◉ Diskurzivní psychologie:

- *Edwards, Middleton*: výzkumy paměti (vybavování jako kontextově zakotvené sociální praktiky). Hl. Představitelé: *Edwards, Potter*. Zkoumá, jak je o psychických jevech hovořeno v sociální interakci a jak řeč jako organizovaná sociální aktivita konstituuje lidskou realitu.

◉ Rétorická psychologie: *Billig*.

- Dialogická a dilematická povaha jazyka/diskurzu, koncept „praktické ideologie“. Ideologická a rétorická organizace diskurzu. Viz četba (R. Gill)

◉ Analýza interpretačních repertoárů

- Hl. postavy: *Potter, Wetherell*. Zkoumá psychologické koncepty jáství, poznávání nebo emocí jako kulturně sdílené diskurzivní kategorie, které lidem umožňují vykonávat různorodé sociální aktivity (vyjednávat, žádat, přesvědčovat, obviňovat, docházet ke konsensu, skládat komplimenty,...)

ANALÝZA INTERPRETAČNÍCH REPERTOÁRŮ

Potter, J., Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behavior*. London: Sage.

- ◉ Studium aktuálních použití diskurzu, resp. interpretačních repertoárů, chápaných jako *zdroje významů, z nichž může být v aktuální řečové aktivitě různým způsobem a s různými důsledky čerpáno*.
- ◉ Psaný a mluvený jazyk (diskurz) je studován z hlediska performativní síly: diskurz jako jednání (obhajoba, přesvědčování, žádost, obvinění, ...). Argumentační kontext (Billig).

ANALÝZA INTERPRETAČNÍCH REPERTOÁRŮ II

○ Příklady:

- výstavba příběhu (úvod v učebnici jako detektivka)
- rétorické strategie, např. tzv. disclaimers, odvolání se na autoritu (výzkum), metafory (interakce=bitva) a analogie (vztah jako plavba na moři), přímá řeč, „extreme case formulations“.
- Cílem specifické výstavby je akt, ne popis faktů. Popis je jen jedním z možných aktů.
- Klíčové pro analýzu: sledování variací v konstrukci specifického objektu/pozic subjektu

Tato forma diskurzivní analýzy ukazuje, jak sociální texty pouze nereflektují, nezrcadlí objekty, události a kategorie, které by nezávisle existovaly v sociálním a přírodním světě, ale jak samy aktivně vytvářejí specifickou verzi těchto objektů, událostí a kategorií.

(Potter, Wetherell, 1987)

DISKURZ JAKO UŽITÍ JAZYKA (LANGUAGE USE): DISKURZIVNÍ PSYCHOLOGIE

- ◉ Základním poznatkem DP je, že stejní mluvčí popisují stejné jevy v různých sociálních kontextech různě a že rozdíly mezi odlišnými konstrukcemi určitého jevu odrážejí odlišné cíle, kterých mluvčí chtějí v dané situaci dosáhnout (např. znevážení požadavků minority). Potter, Wetherell (1995).
- ◉ *Orientace*: analýza funkcí použití jazyka a jazykové, rétorické a argumentační prostředky, kterými je těchto funkcí dosahováno.
- ◉ *Základní komponenty přístupu*:
 1. analýza *funkcí* použitého jazyka: co je výrokem dosahováno a jakým způsobem,
 2. *variace* použitého jazyka: zaměření se na změny, jež jsou závislé na funkcích promluvy,
 3. *konstruktivní* povaha jazyka: jaké verze světa lidé konstruují a za jakým účelem (ať už je tento účel uvědomovaný či nikoliv).

PŘÍKLAD

- Gill, R. (1993). Justifying injustice: Broadcasters' account of inequality in radio. In: Burman, E., Parker, I. (Eds.). Discourse analytic research. New York: Routledge.
- Otázka: Jak je uchovávána nerovnost? Koncept „praktické ideologie“. „Nový sexismus“.
 - ”Women just don't apply”
 - ”warants” typu příběhy značí orientaci na potencialní problematičnost tvrzení):
 - 4 vysvětlení: chybí „opravdový zájem“, volba lepšího zaměstnání, „mužský svět“ - odpovědnost nesou ženy
 - ”It's a bit strange to have a woman talking to you” (efekt popisu, autorita vědy) - odpovědnost nese publikum a „realita“

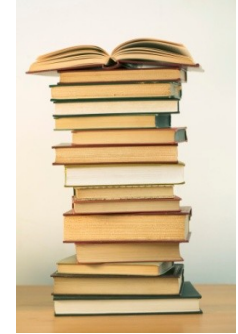
PŘÍKLAD II

- "Those things are not advance ... as far as woman are concerned as with men"
 - Strategie: uplatnění "objektivních" kritérií, pasivní forma výroku (chybí aktér), závěr explicitně lokalizující odpovědnost mimo ženy
odpovědnost je lokalizována v sociálních procesech (socializace)
- Women' s voices: "schrill, dusky: wrong"
 - „Šovinismus“ a „zvyk“ jsou změněny na „senzitivitu“ "high" vs. "schrill", ženské hlasy jsou zařazeny do dichotomie "schrill" - "dusky" - odpovědnost: přirozenost, danost
- Kombinace uvedených strategií zbavuje zaměstnance rádií odpovědnosti a legitimizuje / dále reprodukcí nerovné zastoupení žen. Spolu s umísťuje dotazované muže do pozic „genderově senzitivních“, sociální změně nakloněných osob.

NÁCVIK

- ◉ Co se v textu odehrává? O jakých sociální aktérech text vypovídá a jakými různými způsoby je konstruuje?
- ◉ Jakými způsoby je reprezentované/konstruované Romské etnikum? Jaké jsou variace v reprezentaci etnika a jakým funkcím slouží?
- ◉ Jaké aktivity jsou v textu ve vztahu k Romskému etniku realizovány? Jinak řečeno: co text „dělá“ a jak? Jakými diskurzivními prostředky (rétorika, argumentace, narace, extrémní formulace,...) je těchto aktivit dosahováno?

LITERATURA K DISKURZIVNÍ PSYCHOLOGII

- ◉ Billig, M. et al. (1988). *Ideological Dilemmas: a Social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage.
- ◉ Edwards, D., Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London: Sage. Wetherell, M., Potter, J. (1992). *Mapping the Language of Racism*. Hemel Hempstead, Harvester / Wheatsheaf.
- ◉ Wetherell, M. (1998). Positioning and interpretative repertoires: conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse & Society* 9 (3), 387-412.
- ◉ Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S.J. (2001). *Discourse Theory and Practice. A reader*. London: Sage.
- ◉ Wilkinson, S., Kitzinger, C. (1995). London: Sage. *Feminism and Discourse. Psychological Perspectives*.

DISKURZIVNÍ ANALÝZA V LINGVISTICE

- ◉ **Diskurz:** zde jako úsek mluvené či psané řeči
 - **Teorie mluvních aktů:** vymezení mluvních aktů a funkcí.
 - **Konverzační analýza:** sledování architektury konverzace, interakce jako samostatná instituce vykazující na detailní úrovni uspořádanost: institucionalizované praktiky jejího průběhu. Sledování voleb v základní syntax.
 - **Etnografie komunikace:** sledování odlišných způsobů interpretace světa a projevů těchto odlišností v mluvené interakci (co lze za považovat za komunikaci?).
 - **Sociolingvistika:** sledování odlišností v používání jazyka vázaných na specifickou sociální skupinu či funkce jazyka ve vytváření osobních, sociálních a kulturních významů a identit. Např. frekvence použití dialektu ve vztahu k genderu a statusu.

SOCIOLINGVISTIKA

- Odlišnosti v užití jazyka jako evidence/reprodukce genderové nerovnosti
 - Nepřímá vyjádření, tázací dovětek, přijímání tématu, nepřerušování, zamlklost, vyhýbání se konfliktu.
- "deficit theory" (Lakoff): „ženský jazyk“ vyjadřuje nejistotu a reprodukuje podrízené postavení žen
- "dominance theory" (Fishman, West & Zimmerman): patriarchát je realizován na mikro-úrovni interakce
- "difference theory" (Tannen): ženy a muži jako účastnice/ci odlišných subkultur
 - kulturní odlišnosti znamenají jiné komunikační zvyklosti a jiné způsoby interpretace, proto z genderově odlišných lingvistických strategií nelze vysuzovat nerovnost (?).
Polysémie: je přerušování výrazem dominance či zaujetí pro téma? Efekt strategie je výsledkem společného jednání.

SLOVA JAKO SKUTKY

- ◉ Většina našich aktivit (nákup, setkání, studium, vyjednávání, zábava) se odehrává pomocí jazyka. Reč a psaní neexistují v nějakém čistě konceptuálním světě, ale jsou *prostředkem jednání* (Potter, Wetherell, 1987).
- ◉ Austin. J. L. (2000). Jak udělat něco slovy. Praha: Filosofia. Teorie mluvních aktů (Speech act theory).
 - Proti pojetí jazyka jako abstraktního systému popisujícího stav věcí
 - Rozlišení vět performativních a konstativních a jeho následné zpochybnění
- ◉ Performativní: věta je důležitá proto, co činí:
 - Vyhlášuji válku Filipínám.
 - Jmenuji tuto loď Lady Penelopa.
 - Pozor na psa!

KONSTATIVY

- ◉ Konstativní: věta především něco popisuje, lze u ní tedy určit, zda je pravdivá či ne.
 - Londýn je hlavní město Anglie.
 - Ta hra se mi líbí.

- ◉ „Jak udělat něco slovy“: všechny výroky mají jak performativní, tak konstativní rysy.
 - „Vsázím se, že Sparta v sobotu vyhraje“. Věta vykonává akt sázky, ale zároveň je závislá na tom, zda je pravdivá: není-li v sobotu žádný zápas, akt sázky je neplatný.

 - „Ten pes se jmenuje Lassie, ale já tomu nevěřím“. U věty lze ověřit pravdivost, ale zároveň je závislá na podmínkách vhodnosti: nesplňuje podmínku, která tvrdí, že osoby musí mít adekvátní názory či záměry k tomu, aby vykonaly určitý akt.

OBEČNÁ TEORIE MLUVNÍCH AKTŮ

- ◎ Rozlišení přesto ukázalo, že:
 - věty nejen popisují, ale také dělají.
 - existují konvence či podmínky vhodnosti, které spojují výroky (tedy jazyk) se sociálními aktivitami.
- ◎ Obecná teorie mluvních aktů: *všechny* výroky něco tvrdí i něco dělají, tj. všechny mají jak význam, tak i určitou sílu. Každý výrok činí 3 věci:
 - Mluvčí pronese výrok, který na něco odkazuje („Zavři dveře““). Lokuční akt.
 - Věta má určitou sílu, působnost (například rozdíl mezi povel, žádostí a otázkou). Ilokuční akt: mluvčí vyjadřuje svůj vztah ke sdělovanému nebo záměr.
 - Vyslovení věty má důsledky. Perlokuční akt: mluvní akt, v němž mluvčí úspěšně dokončil/a to, co bylo aktem zamýšleno.

KONVERZAČNÍ ANALÝZA

- ◉ Harvey Sacks, Emanuel Schegloff, Gail Jefferson, Paul Drew, John Heritage
- ◉ Každodenní konverzace probíhající v přirozeném prostředí.
- ◉ Vymezování sdílených a systematicky se objevujících organizačních struktur (implicitních pravidel), jimiž se konverzace řídí. Tyto obecné a stabilní vzorce umožňují vzájemné porozumění mezi mluvčími a realizaci různorodých sociálních aktivit.
- ◉ **Základní organizační principy konverzace:**
 - *přilehlé páry (adjacency pairs)*. Objeví-li se první část páru, stává se druhá část relevantní a očekávanou, i když její realizace může být odložena nebo k ní nemusí dojít.
 - *preferenční struktura*: druhé části přilehlých párů se dělí na preferované a nepreferované odpovědi (souhlas - nesouhlas, přijetí - odmítnutí). Jedná se o deskriptivní kategorie, nepreferovaná odpověď zahrnuje více „interakční práce“.

KONVERZAČNÍ ANALÝZA II

- ◉ **Kritéria preference:** příklad nepreferované odpovědi na otázku: „Půjdeme nakupovat“?
 - Odpověď předchází pauza.
 - Odpověď není přímá („No, myslím, že...“).
 - Odpověď zahrnuje vysvětlení („...v tuhle dobu už bude zavřeno“).
- ◉ **Návrh postupu:**
 - 1. O jakou sociální aktivitu se jedná?
 - 2. Jaká sekvence aktivitě předcházela? Byla jí aktivita předpřipravena a jak?
 - 3. Jaký je design výměny, již je aktivita zrealizována (použitá slova a fráze, prozodické a intonační rysy, apod.)
 - 4. Jaké rysy má odpověď (zpoždění, ocenění návrhu, aj.)?
- ◉ **Využití?**

BUILDING POWER ASYMMETRIES IN GIRLS' INTERACTION, GOODWIN, D&S, 2002

- ◉ Sledování výstavby mocenské nerovnováhy v každodenní interakci
 - Detailní analýza přirozené interakce ukazuje, že dívky v některých kontextech usilují o dominanci spíše než o kooperaci, tj. uplatňují praktiky exkluze, vytváření mocenské nerovnováhy a vykazují preferenci nesouhlasu a udržování rozporů.
 - Poznatky CA o architektuře konverzace umožňují sledovat dynamiku mocenských vztahů na mikro-úrovni interakce (sledování voleb):
 - ◉ Zahájení konverzace bez úvodu
 - ◉ Přímé odmítnutí
 - ◉ Používání direktiv
 - ◉ Odmítnutí není vysvětleno ani zmírněno
 - ◉ Neposkytnutí odpovědi (viz přilehlé páry)
 - ◉ Změna tématu před doplněním páru

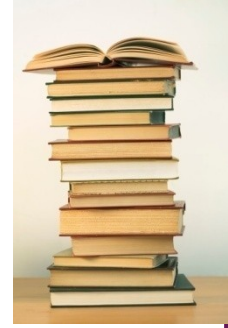
JUST SAY NO? KITZINGER, FRITH, D&S, 1999.

- ◉ Problém „znásilnění na schůzce“
- ◉ Výchozí problém:
 - Edukační programy, rozšíření modelu dvou kultur (Tannen), ke znásilnění přispívá neschopnost žen říci jednoznačné „NE!“.
 - Uváděné důvody: osobnostní rysy (nedostatečná sebedůvěra, nedostatek asertivity), výchova (empatie, péče o druhé)
- ◉ CA studie:
 - „Ne“ je v rozporu s normativním průběhem *běžné* konverzace v *jakémkoliv* kontextu, tj. obtíže nejsou důsledkem nedostatečné schopnosti žen komunikovat, viz typické charakteristiky odmítnutí, které se uplatňují i při sexuálním odmítnutí:
 - pauza, zaváhání (hhh.)
 - úvod (vlastně)
 - zmírnění: ocenění, omluva, kompliment, oddálené přijetí, návrh alternativy
 - vysvětlení: rutinně založeno na nemožnosti, ne na nechuti, nezájmu, apod.

- Návrhy edukačních programů (řící „ne“ bez váhání, vysvětlování, omluv, stačí říci „prostě nechci“) narušují implicitní pravidla konverzace: pozice nekompetentní mluvčí (výzkum na téma asertivity)
- CA studie ukazují, že odmítnutí je jako takové pochopeno jen na základě některého z uvedených rysů, a to jak ženami, tak muži (ukázka: orientace na odmítnutí, srov. s charakteristikami souhlasu), tj. muži *jsou schopni* je rozeznat.
- „Ne“ není k vyjádření a pochopení odmítnutí nutné a ve většině případů jej ani nezahrnuje. Dostačující k rozpoznání odmítnutí je dostačující dokonce pomalu vyslovený souhlas či kompliment.
- Závěr: ženy v případě sexuálního odmítnutí používají srozumitelné a efektivní způsoby vyjádření odmítnutí. Odmítnutí však není přijato. Problémem je toto nepřijetí a skutečnost, že vzhledem na rozšíření „komunikačního modelu“ může být i případné zřetelné „ne“ označeno za nedostatečné.

PŘÍKLAD

- ◉ **A:** If you wanted to: ‘hhh you could meet me at UCB an’ I could show you some a’ other things on the computer
- ◉ (.)
- ◉ Maybe even teach you how to programme Basic of something
- ◉ **B:** (0.6) Well, I don’t know if I’d wanna get all that invo:lved, hh’hhh”
- ◉ **A:** It’s really interesti:ng.
- ◉ Dodatečný argument následující po pauze ukazuje orientaci **A** na odmítnutí a snahu mu předejít.
- ◉ Odpověď **B** vykazuje typické rysy odmítnutí, mimo jiné je nepřímé.
- ◉ Další přesvědčující argument ukazuje, že předchozí věta je **A** jako odmítnutí pochopena, tj. **B** odmítnutí komunikuje úspěšně, ale zatím nebylo **A** přijato.

LITERATURA K ČA A SOCIOLINGVISTICE

- ◉ Austin, J. L. (2000). Jak udělat něco slovy. Praha: Filosofia.
- ◉ Heritage, J. (1984). Garfinkel and Ethnomethodology. Cambridge: Polity Press.
- ◉ Holmes, J. (1992). An Introduction to Sociolinguistics. Longman: London and New York.
- ◉ Sacks, H. (1992). Lectures on Conversation. Volume 1, 2. Oxford: Blackwell.
- ◉ Schiffrin, D. (1994). Approaches to discourse. Oxford: Blackwell.
- ◉ Schiffrin, D., Tannen, D., Hamilton, H.E. (2001). Handbook of discourse analysis. Oxford: Blackwell.
- ◉ Stokoe, E.H., Smithson, J. (2001). Making gender relevant: conversation analysis and gender categories in interaction. D&S, 12, 2, 217-244.
- ◉ Ten Have, P. (1999). Doing Conversation Analysis: A Practical Guide. London: Sage.